

Menswetenschappen en ethiek

Cursus Rethink
24 april 2006 Groningen

ZWOLSE
POORT

Gerrit Glas
Zwolsche Poort
Universiteit Leiden



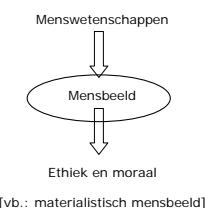
Inleiding - 1

1. Invloed van menswetenschappen op ethiek en moraal?
 - technologie (maakbaarheid; convergentie van bits, atoms, neurons, and genes: little BANG)
 - biologisering van het mensbeeld
2. Invloed van ethiek en moraal op de menswetenschappen?
 - financiering (vb: veiligheid; sociaal-economische achterstand)
3. Ethische aspecten van de beoefening van de menswetenschappen
 - mag wat kan (vb: klonen)?

Menswetenschappen en ethiek

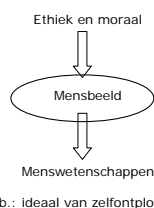
Inleiding – 2

Invloed van menswetenschappen op ethiek verloopt via het mensbeeld:



[vb.: materialistisch mensbeeld]

Invloed van ethiek op menswetenschappen verloopt eveneens via het mensbeeld:



[vb.: ideaal van zelfontplooiing]

Menswetenschappen en ethiek

Accent op biologisering van het mensbeeld

- Evolutionaire mensbeelden, met sterk uiteenlopende implicaties:
 - Contingentie versus convergentie
 - Bijproduct versus zelforganisatie
- Human Genome Project
- Prosthettische geneeskunde
- Neurowetenschappen
 - Realiteit van het mentale
 - Wilsvrijheid

Menswetenschappen en ethiek

Centraal punt

- Wetenschap abstraheert (reducert)
- Er is een essentieel verschil tussen reductie en reductionisme
- Reductionisme = absoluut stellen van de abstracties (reducties)
- Reformatorische wijsbegeerte:
 - verabsolutering is een vorm van vergoddelijking van iets immanents (iets in de zichtbare werkelijkheid)
 - deze vergoddelijking leidt tot innerlijke tegenstrijdigheden

Menswetenschappen en ethiek

Anders gezegd

- De verabsolutering van een abstracte (reducerende) visie leidt tot eenzijdig en innerlijk tegenstrijdig mensbeeld
- Voorbeeld: fysicalistisch (= materialistisch) mensbeeld versus houden van de persoon die je het meest lief is
- Aan de hand van de innerlijke tegenstrijdigheden kom je bij de eenzijdigheid (het verabsoluteerde aspect)

Menswetenschappen en ethiek

Wat heeft dit te maken met reformatorische wijsbegeerte?

- Dooyeweerd:
 - 15 aspecten
 - Soevereiniteit in eigen kring
 - Samenhang en verscheidenheid; ineen gegeven en onachterhaalbaar
- Wanneer een bepaalde benadering dominant is in een bepaalde cultuur: grondmotief
- Antagonisme in de grondmotieven
- Grondmotief van de Verlichting: beheersing versus vrijheid

Menswetenschappen en ethiek

Positieve betekenis van de reformatorische wijsbegeerte

- Kader om wetenschappelijke bevindingen in te plaatsen
- Fijnzinnig systematisch wijsgerig apparaat (voorbeeld: objectsfuncties)
- Accent op religieuze dynamiek, ook in de wetenschapsbeoefening
- Samenhang van 'structuur' en 'richting'

Menswetenschappen en ethiek

Functies in het evolutionaire denken

- Verschillende definities van functie
- Probleem met de 'selected effect' benadering:
 - Tijdschors: hoe kan iets wat nu functie X heeft destijds al zijn geselecteerd om functie X uit te oefenen (toen die functie nog helemaal niet relevant was)
- Hier wijken de wegen:
 - Zij die niet verder gaan dan de *reductie*: functiebegrip beperken tot de context waarin die functie ook echt wat betekende
 - Zij die tendensen naar *reductionisme* (adaptationisme): functiebegrip alleen zinvol te hanteren als selectie vanaf het begin betrekking heeft op de functie
- Dennett (adaptationist):
 - Evolutionair denken heeft geen zin als men de 'causale' voorgeschiedenis van een eigenschap niet al ziet in het licht van de latere functie van die eigenschap
 - Reverse designing (blind watchmaker)? Geen probleem.

Menswetenschappen en ethiek

Alternatieve benaderingen van het functiebegrip

- Convergente evolutie (Conway Morris)
- Zelforganisatie naast het selectieprincipe (Kaufman); relatie met complexiteits- en chaostheorieën
- Kern van de discussie: de beschrijving van de feitelijke historie krijgt 'normerende' trekken; natuurlijke selectie als een 'invisible hand'
- Daarachter: wet en 'subjecte' worden onvoldoende onderscheiden

Menswetenschappen en ethiek

Hoe kunnen biochemische veranderingen mentale veranderingen teweeg brengen?

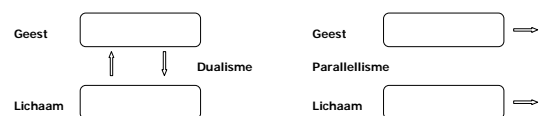
Twee benaderingen

- Lichaam en geest zijn twee zelfstandige entiteiten
 - Dualisme
 - Descartes
- Lichaam en geest zijn één
 - Monisme
 - Materialisme; reductionisme (de geest wordt herleid tot het lichamelijke)

Menswetenschappen en ethiek

Dualisme

- Ofwel dualistisch interactionisme; causale interactie tussen lichaam en geest
- Ofwel: parallellisme; geen interactie



Menswetenschappen en ethiek

Monisme

- Twee vormen
 - Het niet-eliminatief materialisme (geest = epifenomeen)
 - Het eliminatief materialisme



NB: reductionisme = iets (x) is niets anders dan (y)

Menswetenschappen en ethiek

Problemen met het dualisme

- De geest is niet iets aparts
- Lichaam en geest zijn abstracties en geen 'dingen' (reïficatie)
- Causaliteit is niet goed voorstelbaar en principieel onaantoonbaar
- Acterschap heeft niet alleen betrekking op het geestelijke, maar ook op het lichamelijke (vb: het gebaar)

Menswetenschappen en ethiek

Problemen met het monisme c.q. materialisme

- Het platte (eliminatieve) materialisme is reductionistisch
- Het niet-eliminatieve materialisme
 - is 'instabiel' (d.w.z. onduidelijk of reductionistisch)
 - heeft geen oplossing voor invloed van mentale processen op het lichaam (=downward causation; zeker indien gecombineerd met de these van de 'causale geslotenheid van het fysische')
 - gaat voorbij aan het zelfverwijzende karakter van met name mentale processen

Menswetenschappen en ethiek

Kern van de zaak

In beide varianten (monisme en dualisme) is er sprake van een verwetenschappelijkte kijk op de verhouding tussen het lichamelijke en mentale. Dat leidt in het dualisme tot een verzelfstandiging van geest en lichaam en in het monisme tot de these van de causale geslotenheid van het fysische en een verwaarlozing van het zelfverwijzende karakter van menselijke handelingen

Menswetenschappen en ethiek

Wat nu?

- Beginnen bij de alledaagse ervaring
- Erkennen dat het raadsel uiteindelijk een raadsel zal blijven (al valt er altijd veel te ontdekken)
- Fundamentele intuïties:
 - verscheidenheid in samenhang
 - tegen de achtergrond van een diepere eenheid
 - en het besef dat je je bestaan niet aan jezelf te danken hebt (transcendentie)

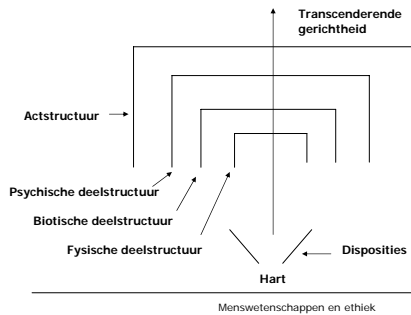
Menswetenschappen en ethiek

Mens-zijn:
samenhang in verscheidenheid -1

- Functies of zijnswijzen
 - Voorbeeld: het schilderij; de stoel
- Deelstructuren (geen dingen, maar verbanden die gelden!)
- Richting

Menswetenschappen en ethiek

Mens-zijn:
samenhang in verscheidenheid - 2



Mens-zijn:
diepere eenheid

- Acterschap
 - Verantwoordelijkheid
 - Levensverhaal
-

Menswetenschappen en ethiek

Mens-zijn:
transcenderende richting

- Dankbaarheid
 - Voor ik begon, is er al met mij begonnen
 - Geen eigenaar van jezelf zijn
 - 'Oorsprongsrelatie'
-

Menswetenschappen en ethiek

Wat betekent dit voor het denken over hersenen
en mentale processen? - 1

- Hersenen zijn geen ding; niet louter lichaam; niet louter orgaan
 - Hersenen ook geen onpersoonlijke actor (want: ik voel en niet mijn hersenen)
 - Hersenen zijn volledig verweven met het totale lichamelijke functioneren en ook in interactie met de omgeving
 - van fysisch, via biotisch en psychisch naar de actstructuur in steeds wijder kringen
 - voorbeeld: emotionele sensibiliteit vormt de grondslag voor moreel functioneren
-

Menswetenschappen en ethiek

Wat betekent dit voor het denken over hersenen
en mentale processen? - 2

- Dit correspondeert met modernere opvattingen in de neurowetenschappen
 - Ecologische benaderingen
 - Complexiteitstheorie en systeemtheorie
 - Plasticiteit
 - Ons brein is niet alleen een fysisch en biologisch maar ook een sociaal, maatschappelijk en spiritueel brein
-

Menswetenschappen en ethiek